

MISLI JEDNOG PSIHOLOGA O ISPOVIJEDI

Mihály Szentmártoni

Kad psiholog piše o ispovijedi, izložen je dvostrukoj napasti. Prva se napast sastoji u tome da religiozne pa čak i milosne pojave svede na prirodna zbivanja. Podlijeganje ovoj napasti u konkretnom slučaju bilo bi tvrditi da ispovijed nije ništa drugo doli prirodan psihološki proces oslobađanja od osjećaja krivnje, proces sličan onom koji se zbiva u svakoj psihoterapiji. Druga napast je u tome da jednostavno izjavi: ispovijed uopće ne spada u psihologiju, budući da se radi o natprirodnoj pojavi. Istina je da u ispovijedi postoji jedan natprirodan element koji izmiče psihološkoj analizi: sakramentalno odrješenje, no sve ostalo, kao i subjektivni doživljaj penitenta, spada u legalno područje psihologije.

Tražeci sredinu između ove dvije krajnosti, ja bih ovdje pokušao osvijetliti jedan vid ispovijedi: *Što mi zapravo ispovijedamo?* To nije nipošto „akademsko” pitanje, kako se to obično kaže, tj. postavljeno samo zato da bude ishodište učenim raspravama. Ovaj problem, osim što se tiče same biti ispovijedi, predstavlja i jednu od glavnih poteškoća s obzirom na korisnost – za volju učenosti recimo ovako: psihološki profit – ispovijedi. Moja je teza jed-

nostavna: *Mi ispovijedamo vrlo često – krive grijehe.*

PSIHOLOŠKA ZLOUPOTREBA ISPOVIJEDI

Ispovijed ćemo ovdje, u ovom psihološkom kontekstu, jednostavno definirati kao priznavanje osobne odgovornosti. Međutim, ispovijed se upravo u tom smislu može vrlo lako zloupotrijebiti, tj. može se služiti njome na taj način, da umjesto priznanja i prihvaćanja osobne odgovornosti ona bude sredstvo umanjenja, dapače nijekanja te odgovornosti. Bilo bi neodgovorno pozivati se ovdje na postotke, ali svaki će ispovjednik moći potvrditi iz svoje prakse da ima priličan broj takvih ispovijedi gdje penitent umjesto da sebe optužuje, sebe brani. Tri su načina kako se ispovijed iskrivljuje.¹

¹ Usp. E. M. PATTISON, *The Development of Moral Values in Children*, in C. E. NELSON (Ed.), *Conscience: Theological and Psychological Perspectives*, Newman Press, New York, 1973., str. 253.

Jedan oblik iskrivljene ispovijedi jest ispovijedanje *lažne krivnje*. Ljudi se optužuju za male prijestupe, ali čovjek nekako osjeća da to nije sve, da to nije ono pravo. Jedno ili dva spretna pitanja odjednom otkriva da pravi izvor krivnje leži negdje drugdje, dublje. Taj manevar ispovijedanja lažne krivnje jest obrana od prave krivnje.

Drugi poznati oblik iskrivljene ispovijedi jest „*sindrom skrupuloznosti*”, stalno, gotovo prisilno vraćanje na iste grijehe, obično iz prošlosti, po svom sadržaju nerijetko beznačajne. Ovdje ispovijedanje čina služi kao obrana od priznanja stava.

Treći način iskripljenja ispovijedi jest *mazohističko samooptuživanje*, kad penitent u detalje otkriva ne toliko svoje grijehe i pogreške koliko urođene karakterne mane. Taj postupak ima za cilj da stekne pažnju, suosjećanje, prihvaćanje sa strane ispovjednika.

Zajedničko svim tim iskripljenjima jest to da čovjek nabraja čine iz *prve dimenzije*, a zaboravlja njihov pravi uzrok, korijen. Da bismo tu tvrdnju suvislo smjestili u njezin kontekst, napravimo mali izlet u psihologiju ličnosti.

TRI DIMENZIJE ČOVJEKOVE LIČNOSTI

Nije nikakva novost, ali je dobro produbiti istinu, da je čovjek složeno biće. Suvremena psihologija radije kaže: slojevito biće. Te slojeve možemo nazvati raznim imenima, no važna je bit: život se odvija na tri razine. Prelazimo iz jedne dimenzije u drugu s lakoćom uvijekbanog vozača koji mijenja brzine bez razmišljanja.

Te tri dimenzije naše ličnosti možemo izraziti već klasičnom usporedbom o glumcu. Nije onaj koga glumi, ali što se bolje uživi u svoju ulogu, to je bolji glumac. Tako i mi. Svi smo glumci: naš *društveni život* uglavnom pripada toj dimenziji. Dobro poznajemo svoju ulogu: znamo što od nas očekuje „publika”, okolina. Katkada tu svoju ulogu igramo s oduševljenjem, katkad se umorimo. To ne znači da je sve što

je javno, nužno i neiskreno. Nije sve. Čovjek je već takav, ta socijalna dimenzija pripada definiciji naše ljudskosti. Ali je spasonosno povremeno zaviriti i u ono što je ispod maske, zaviriti u „svlačionicu”, vidjeti što se to zbiva iza kulisa. Baš kao glumac.

Poslije predstave glumac skida svoj kostim i vraća se kući obučen u vlastite haljine. Kad siđe s pozornice, on postaje ono što jest, točnije: onaj, koji jest. Stupa u drugu dimenziju svoje ličnosti. Tu dimenziju obično nazivamo *intimnim ili privatnim životom*. Tada se bavimo onim što sami odaberemo. To je svijet hobija: slušamo glazbu, čitamo, skupljamo marke, itd. Privatni život karakterizira odsutnost publike. Nema svjedoka za ono što radimo. Ili ipak? Kad smo sasvim sami, zar i onda ne glumimo malko?

Nisu to znanstvena otkrića, već svjedočanstva svagdanjeg iskustva. Koliko nam se puta dogodi da se zateknemo kako razgovaramo sami sa sobom; čudimo se vlastitim reakcijama, s nezadovoljstvom ispitujemo neke misli koje nam se čine stranima. Svaki se čas spotaknemo o sebe. Tko o koga? Od vremena do vremena s nelagodnim osjećajem otkrivamo dvostrukost našeg intimnog života. Slutimo da u nama postoji još jedna dublja, *treća dimenzija*.

Ta dvostrukost nije shizofrenija, nije bolesno stanje. Tako smo građeni. Dapače, čovjek će biti zdraviji što je jaz između te dvije dimenzije veći, jer ima više prostora za manevar, za ironiju, koja je, bez sumnje, jedan od najvjerodostojniji pokazatelja osobne zrelosti, budući da po njoj čovjek priznaje svoju relativnost, činjenicu da je „samo stvor”. Za nas je ovdje važno: u toj trećoj dimenziji svatko je jedinstven. Pravi korijen grijeha — uostalom kao i kreposti — nalazi se u toj trećoj dimenziji. Jer, zapravo, tu skidamo potpuno masku sa sebe. Tu u trećoj dimenziji iskrenost se nameće neumoljivom ustrajnošću. Tu više nemamo koga varati, pred kim glumiti.

Ako postoje tri dimenzije, moramo sebe gledati u toj trostrukosti. Bit će tri vrste molitve, koje odgovaraju trima dubinama; bit će tri vrste šutnje, tri načina čitanja Svetog pisma, tri dimenzije grijeha, tri načina kajanja, tri

načina ispovijedi.

Da, i grijeh se može – i mora – gledati kroz te tri dimenzije. U prvoj dimenziji grijeh se mjeri po socijalnoj posljedici. To je zapravo kontroliranje vlastitog „imag“-a, socijalne slike o sebi. U drugoj dimenziji javlja se stid zbog vlastite gluposti, prekršaja protiv razuma. Za to čovjek drži sebe budalom, a ne grešnikom. Kad govorimo da bismo najradije udarili glavom o zid zbog svoje gluposti, onda se ispovijedamo u drugoj dimenziji. Grijeh se isptuje u trećoj dimenziji.

POJAM GRIJEHA

Jedan od ključnih pojmova ispovijedi jest pojam grijeha. Taj pojam je u biti religiozan pojam, tj. temelji se na poimanju čovjekova odnosa prema Bogu. Imamo li to na umu, postavlja nam se pitanje shvaćanja grijeha danas, pa i sa strane kršćana. Čini se da je pojam grijeha prošao određene promjene u svijesti današnjeg čovjeka. Mnogi ljudi ne shvaćaju religiozne temelje grijeha; za njih je grijeh postao socijalni pojam. To se očituje u tome što je za mnoge jedina norma moralnosti socijalna posljedica određenog čina. Ako nitko od toga nema štete, ne doživljava se kao grijeh.² Ispovijedanje takvih „grieha“ jest ispovijed u prvoj dimenziji.

Poučan je primjer onog farizeja u hramu koji je nabrajao svoje kreposti. Moramo priznati da je zbilja čovjek bez prigovora: moralan, pošten, velikodušan. Da je onda postojala ispovijed, sigurno bi se „češao po glavi“ što bi trebao reći, zašto bi se trebao optužiti. No vjerovatno bi ipak išao na ispovijed, i to relativno često, da edificira druge. Njegova je jedina pogreška bila što je živio svoju religioznost na pozornici, u prvoj dimenziji. Krist zahtijeva od svojih učenika suprotno: molitvu i pokoru u trećoj dimenziji, gdje su sami sa sobom, gdje ih vidi samo Bog.

ISUS – ISTRAŽIVAČ TREĆE DIMENZIJE

Isus – to je poznata činjenica – nije imao uspjeha s mnoštvom, s masom, s onima koji su mišljenja

se nalazili na pozornici, koji su mu se približavali samo u prvoj dimenziji. Njega je zanimalo kakav je čovjek u trećoj dimenziji. Stoga je svakome pristupao na svojstven, jedinstven način. Nije imao shema, otrcanih postupaka, metoda. Neobično u njegovu pristupu čovjeku – za masu stoga neshvatljivo – bio je upravo taj njegov pristup trećoj dimenziji. Njega nisu zanimale uloge, gluma; tražio je glumca, klauna ispod maske. Znao je sve o razdvojenoj ličnosti, o bolesnoj duši, o traganju za smislom – sve ono što današnja psihologija uz mnogo muka donosi kao svoja otkrića o čovjeku.

Ono što je važno u Bibliji se ponavlja tri puta. Isus tri puta ponavlja da zlo ne dolazi izvana, već iz čovjeka. Mi vrlo često zaboravljamo tu jednostavnu istinu. Promotrimo samo malo sebe: s iznenađenjem ćemo otkriti da uzroke našeg jada nikad ili gotovo nikad ne tražimo u sebi, nego ih *projiciramo* izvan nas. Za takav bijeg donekle su krive dvije, u našim svijestima još uvijek prisutne, antropologije. Jedna je psihoanalitička a druga evolucionistička vizija čovjeka.

Freudova slika o čovjeku je mehanistička. Po njemu čovjeka je u krajnjoj analizi moguće rastaviti na psihičke sile, na mehanizme. Posljedica takve vizije jest to da za sve naše jade (čitaj: grijehe), osobne neuspjehe možemo naći neku ispriku: nesvjesne snage, nagoni, potrebe, potisnuti sadržaji. Druga antropološka vizija koja pogoduje projekcijama jest evolucionistička vizija čovjeka. U toj antropologiji čovjek je u tolikoj mjeri determiniran prirodom, da se upravo ta priroda (mi obično kažemo: narav) može suvislo kriviti za sve. Unutar takvih antropologija nema mjesta za čovjekov susret sa samim sobom.

Krist je imao drugačiju viziju čovjeka. S obzirom na čovjeka bio je veći optimist nego čitava dubinska psihologija, kad je dao na znanje da u čovjeku nije samo zlo neproračunljivo nego i dobro. Hoću reći ovo: za Isusa nije bilo čovjeka za koga bi on rekao da je stigao do dna svoje ljudskosti, tj. da je „potrošio“ sav potenci-

² Usp. J. GHOSS, *Wege der Gewissensbildung: Neue Aspekte einer christlichen Moral*, Pallotti-Verlag, Friedberg bei Augsburg, 1968., str. 99.

jal dobra u sebi. On to nije rekao čak ni za Judu, izdajnika, već ga je u njihovom najdramatičnijem trenutku života nazvao „prijateljem”. Time mu je vjerojatno htio obznaniti da još ima u njemu prostora gdje je dobar, da je još sposoban biti prijatelj, da Bog još nije umro potpuno u njegovom srcu. U Isusovoj antropologiji – ako se smijemo tako izraziti – uvijek postoji mogućnost za „više”; prema tome – ima mjesta za osobno odlučivanje i osobnu odgovornost. Bitno je ovo: *Kristova slika o čovjeku ne podnosi projekcije*, tj. nedostatke i granice ne pripisuje uvijek drugima: okolnostima i faktorima koje ne možemo kontrolirati, nego treba prihvatiti odgovornost za samog sebe. Poučno je pročitati po ovom mentalnom ključu jedan svima nama dobro poznat događaj iz Ivanova evanđelja.

Tada književnici i farizeji dovedoše neku ženu uhvaćenu u preljubu, postave je ispred sviju te mu rekoše: „Učitelju, ova je žena uhvaćena u samom činu preljuba. Mojsije nam je u Zakonu naredio ta takve žene kamenujemo. A ti što veliš?” To su rekli da ga stave u nepriliku, kako bi ga mogli optužiti. A Isus se sagnu i počeo pisati prstom po tlu. A kako su ga i dalje ustrajno pitali, uspravi se te im reče: „Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci kamen na nju!” Zatim se opet sagnu i nastavi pisati po tlu. A oni kad to čuše, počеше izlaziti jedan po jedan, počevši od najstarijih. I ostade sam Isus sa ženom koja bijaše stala ispred sviju, te se uspravi pa je upita: „Ženo, gdje su? Nitko te ne osudi?” „Nitko, Gospodine”, odgovori ona. „Ni ja te” – reče Isus – „ne osuđujem. Idi i od sada ne griješi više.” (Iv 8,3–11)

Ova drama ima jedan uzbudljiv psihološki trenutak. Promotrimo dobro ponašanje ove žene. Oko nje tužitelji. Ona sama, slomljena, ponižena usred mnoštva. Tužitelji su već zapravo izrekli osudu: treba da umre. *A žena ne kaže ništa u svoju obranu*. Ne brani se. I ne krivi nikoga: ni ljude, ni svoj krivi odgoj, ni svoje promašeno djetinjstvo, ni manjak očinske ili majčinske ljubavi, ni svoju narav, ni „iracionalne mehanizme”. Nikoga i ništa. Ukratko: ona *ne projicira* svoj egzistencijalni jad, već prihvaća sebe, zlo u sebi u potpunosti. Jednos-

tavno je tu pred Isusom, bez riječi, bez isprika, bez molbi, bez protesta. Spremna da poslušaj jedan glas koji će joj reći da Bog još nije sasvim umro u njenom srcu. I čula je taj glas.

To je važan trenutak za shvaćanje jalovosti naših ispovijedi. To je susret sa samim sobom, bez projekcija. Jer to znači spoznati i prihvatiti postojanje grijeha u *trećoj dimenziji*. Stoga uvijek zvuči pomalo „falš” kad se netko ovako opravdava: Ja ne mrzim nikoga. Ni farizeji nisu mrzili Isusa, samo su branili svoj Zakon. Nije ni Juda mrzio Isusa, ali je više volio novac.

U trećoj se dimenziji više ne nalaze specifični grijesi (koji se mogu „nabrojiti”), već osnovne težnje, stavovi po kojima čovjek umjesto Boga odabire sebe. I zato, ako ne obratimo pažnju na tu treću dimenziju, mi ćemo i dalje nastaviti ispovijedati – krive grijehe. Pitanje je stoga: kako doći do treće dimenzije?

„ZAŠTO–TERAPIJA”³

Mi redom ispovijedamo krive grijehe: one za koje se ne možemo pravo ni kajati, jer ne vidimo smisla njihove pojave. Imamo otprilike ovakav osjećaj: ono što ispovijedam nije ono što nije u redu sa mnom. U takvim situacijama, i kad već imamo „listu” malih ili većih grijeha, dobro je proći ponovno tu listu i uz svaku jedinicu postaviti jedno pitanje: „Zašto?” I kula od karata koju smo unaprijed sagradili ležat će ispred nas u ruševinama.

Ne bi bilo teško navesti primjere iz života za ovu „zašto–terapiju”, ali radije pogledajmo jedan evandeoski primjer, onaj s ludim i mudrim djevicama. Pet se djevojaka pojavi na svadbi – s neoprostivim zakašnjenjem. Pozivaju se na nestašicu ulja. Da smo kojim slučajem mi bili portir, rado bismo zapitali djevojke: A zašto nemate ulja? Na žalost, njihov odgovor ne znamo.

Vjerujem da u ovom primjeru prepoznajemo neadekvatnost našeg načina ispovijedanja. Mi ispovijedamo činjenice, pojavnosti iz prve

³ Misli uzete iz duhovito pisane knjige engleskog isusovca i dugogodišnjeg ispovjednika: B. BASSET, *Guilty, my Lord*, Sheed and Ward, London, 1974.

dimenzije, gotovo bih rekao: pogreške u glumi. Ili ako bismo tu prvu dimenziju usporedili sa sviranjem na kojem instrumentu, onda mi ispovijedamo promašene tonove. Ali zašto smo to promašili? Odgovor na to pitanje leži dublje, u trećoj dimenziji.

Istini za volju, „zašto–terapija” je i sama evanđeoskog podrijetla. Sam ju je Isus „izmislio”. Temelje treba tražiti tu negdje: „Zašto vidiš trun u oku svoga brata, a brvna ne zapažáš u oku svome?” (Lk 6,41). Zbilja, zašto vidimo trun u oku brata svoga? Kardinal Newman je ovako odgovorio na to pitanje: Trun u oku brata svoga vidim zato jer ga mrzim, budući da me samim svojim prisustvom podsjeća na moju niskost, nepoštenje. – To je odgovor iz treće dimenzije.

U trećoj dimenziji ima samo malo različitih odgovora. To je odgovor iz korijena. Tu je želja za užitkom – da se poslužimo rječnikom suvremene psihologije – što se očituje u prvoj dimenziji kao preljub, kao sjetilnost. Ili težnja za vlašću, koja će se očitovati u prvoj dimenziji kao prijevara, oholost, krađa.

Ostanimo još malo kod drugih, budimo još malo „psihoterapeuti” drugih; možda ćemo se negdje i sami prepoznati. Bacimo se u uzbudljivu avanturu: „ispovjedimo” neke poznate „glumce” iz Evanđelja, primjenjujući „zašto–terapiju”. Pitajmo Pilata: Zašto si oprao ruke? Ili Judu: Kad si na početku imao toliko hrabrosti da si bacio zlatnike pred noge farizeja, zašto si se objesio? Imali bismo pitanja i za farizeja Šimuna: Zašto si zapravo pozvao Isusa

u svoju kuću? Rado bismo zapitali i onoga Zakeja niskog rasta koji se popeo na smokvu: A zašto si se tamo popeo? Mogli bismo i druge pitati, no odgovore vjerojatno znamo. Ono što bismo htjeli pokazati, jest slijedeće: Stvarni razlozi za nečije ponašanje uvijek se nalaze u trećoj dimenziji. Pilat bi vjerojatno rekao ovo: želja za vlašću. Šimun farizej: želja za prestižom. Zajek: želja za značenjem. Juda: stid. I tako dalje. Svaki odgovor je kratak, gotovo jedna riječ. Treća dimenzija poznaje samo takve odgovore.

Umjesto zaključka

Danas je u modi baviti se futurologijom. Što će biti za sto godina, kako će svijet izgledati u trećem mileniju, itd? Mnogo će se toga promijeniti. No ispovijed će vjerojatno ostati uglavnom onakva kakva jest. Jer čovjek se u trećoj dimenziji malo mijenja. Naša se gluma, uloga, mijenja promjenom kulture – kulisa, scene, ali savjest i uzroci grijeha ostaju isti. Prije mnogo tisuća godina želja za moću navela je Kaina da ubije svog brata, a želja za užitkom nagnala Davida da prekine pisati pobožne psalme, da ustane, ubije čovjeka i učini preljub s njegovom ženom.

I kad bismo na kraju ovog razmišljanja o ispovijedi htjeli reći nešto u vidu katehetske poruke, mislim da bi se to moglo ovako nekako formulirati: Sa „zašto–terapijom” treba početi vrlo rano, od onog časa kad počinjemo djecu pripremati na prvu ispovijed.